نشریه فرهنگ و ارتقای سلامت فرهنگستان علوم پزشکی
دوره هشتم، بهار ۱۴۰۳، شماره اول، صفحات

دیدگاه

مروری بر تاریخچه تأسیس و جدایی مؤسسه واکسن و سرم‌سازی رازی از انستیتوپاستور ایران

احسان مصطفوی*[1]

۱. *نویسنده مسئول: استاد اپیدمیولوژی، مرکز تحقیقات بیماری های نوپدید و بازپدید، انستیتوپاستورایران، تهران، ایران، mostafaviehsan@gmail.com

دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۰۱/۱۷ پذیرش مقاله: ۱۴۰۳/۰۲/۲۰

در این مقاله به مروری بر تاریخچه تأسیس انستیتوپاستور ایران و چگونگی شکل‌گیری مؤسسه دفع آفات حیوانی و سرم‌سازی و چگونگی جداشدن این مؤسسه از انستیتوپاستور ایران و شکل‌گیری مؤسسه واکسن و سرم‌سازی رازی پرداخته شده است.

کلیدواژه‌ها: تاریخ پزشکی، دامپزشکی، واکسن‌ها

درباره انستیتوپاستور

انستیتوپاستور یک مؤسسه فرانسوی است که با هدف انجام مطالعات در حوزه زیست‌شناسی، بیماری‌ها و واکسن‌ها توسط لویی پاستور، در سال ۱۸۸۷ میلادی تأسیس شد. این انستیتو درحال‌حاضر دارای ۳۳ عضو درسراسر جهان می‌باشد. شبکه پاستور در طول سال‌ها، علم پزشکی را قادر به کنترل بیماری‌هایی مانند دیفتری، کزاز، سل، HIV، فلج اطفال، آنفولانزا، تب زرد و طاعون کرده است(۱).

تأسیس انستیتوپاستورایران

انستیتوپاستور ایران، تأسیس ۱۲۹۹، به عنوان دهمین عضو شبکه پاستور، با تولید واکسن و سرم‌های تزریقی و مشارکت فعال در برنامه‌های پیشگیری بیماری‌های عفونی، نقش مهمی در کنترل این بیماری‌ها در کشور داشته است(۲).

در ایران مایه کوبی آبله از سال ۱۲۸۹ آغاز شد. سفارت فرانسه در این زمان برای مصرف اتباع خود واکسن آبله وارد می‌کرد که قدری از آن را هم رایگان در اختیار مجلس حفظ‌الصحه دولتی می‌گذاشت(۳). پس از جنگ جهانی اول دولت ایران برای ارتقاء علم پزشکی و تولید واکسن، به فکر توسعه روابط با فرانسه برآمد(۴، ۵). در ۳۰ مهرماه ۱۲۹۸، دکتر امیل رو، رئیس انستیتوپاستورپاریس، جلسه‌ای با هیئتی ایرانی داشت و مقرر شد که برای کمک به کنترل بیماری‌های واگیر، یک شعبه از انستیتوپاستور در تهران تأسیس شود و در ۲۹ دی‌ماه ۱۲۹۸، موافقت‌نامه‌ای بین دکتر رنه لگرو، از طرف انستیتوپاستورپاریس، و نصرت‌الدوله فیروز، وزیر امورخارجه ایران، برای تأسیس انستیتوپاستور ایران امضاء شد(۶، ۷). متعاقب امضای موافقت‌نامه، دکتر جوزف منار، به عنوان اولین رییس انستیتوپاستورایران منصوب شد و تا سال ۱۳۰۴ در این سمت ماند. (۷). دکتر منار از میان جوانان تحصیل کرده، همکاران خود را جذب و تولید واکسن و سرم را در خیابان استخر، شروع کرد. دکتر ابوالقاسم بهرامی، دکتر حسین مشعوف، دکتر حسن میردامادی، دکتر مهدی ذوالریاستین، دکتر تیمور دولتشاهی، دکتر یحیی پویا، دکتر احمد نجم‌آبادی و دکتر عبدالله حامدی؛ نخستین نسل «پاستورین»های ایران بودند. براساس مصوبه استخدام دکتر منار که به تصویب مجلس شورای ملی رسید، ایشان عضو مجلس حفظ الصحه شد و انستیتوپاستورایران مرجع کنترل بیماری‌های واگیر انسانی و دامی در کشور شد(۹-۷).

عبدالحسین میرزا فرمانفرما، شاهزاده قاجار و نخست‌وزیر احمدشاه، در سال ۱۳۰۲ زمینی (محل فعلی انستیتوپاستورایران) را به مساحت ۱۰ هزار مترمربع وقف انستیتوپاستورایران کرد و مقدار ۱۰هزارتومان هم برای احداث بنا در اختیار این مؤسسه قرار داد(۱۰). دکتر منار در این زمین‌های وقفی، اقدام به ساخت آزمایشگاه‌های جدید کرد(۱۰، ۱۱).

در بدو تأسیس، انستیتوپاستورایران دارای بخش‌های باکتری‌شناسی انسانی، گیاهی و صنعتی و همچنین بخش میکروب‌شناسی حیوانی بود(۷). هدف از تأسیس بخش میکروب‌شناسی حیوانی، شناخت و جلوگیری از بیماری‌های دامی بود(۱۲). در ابتدا، موانع زیادی در تهیه و مصرف واکسن، وجود داشت و از جمله اینکه برای تولید آن‌ها، مقدار زیادی شیشه آلات مخصوص لازم بود که در تهران نبود(۱۳).

در ۲سال اول ، مقدار زیادی مایه آبله و وبا و سایر سرم‌ها و واکسن‌ها از انستیتوپاستورپاریس وارد شد تا در زمان راه اندازی خط تولید این واکسن‌ها در ایران مورد استفاده قرارگیرد. انستیتوپاستورایران در سال‌های

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-01]

[DOI: 10.22034/8.1.5]

اولیه تأسیس با تولید واکسن‌های آبله، حصبه و وبا، که بیش از هر چیز مورد نیاز کشور بود، خدمت بسزایی به سلامت مردم کرد(۸).

در آن زمان، علاوه بر کمبود واکسن، یک مانع دیگر در کنترل بیماری‌های دامی، جهل مردم و عدم توجه به اقدامات لازم در جهت پیشگیری و کنترل بیماری‌ها بود، و در برابر تزریق واکسن نیز مقاومت زیادی وجود داشت(۱۳).

در سال ۱۳۰۳، در زمان ریاست دکتر منار، یک شعبه از انستیتوپاستورایران هم در زرگنده تهران جهت تشخیص و درمان بیماری‌های انسانی و دامی دایر گردید. (تصویر ۱). این شعبه بعد از چند سال فعالیت منحل شد(۲، ۱۴).

پایه‌گذاری مؤسسه رازی و تشکیلات دامپزشکی مدرن در ایران

در اوایل قرن ۱۳، صنعت دامداری که مهمترین محل درآمد مردم ایران بود به سبب طغیان بیماری‌های واگیردار رو به زوال بود (۱۶). این موضوع به علت اهمیت گاو در هر دو نوع اقتصاد زراعی و دامپروری، هم معیشت قسمت قابل توجّهی از مردم ایران، و هم بر اقتصاد کلان ایران تأثیر منفی زیادی داشت. در جریان جنگ جهانی اول در سال ۱۲۹۵ش، پدیده گاومیری در ایران شایع شد میزان شدّت این مشکل به حدی بود که دست‌اندرکاران «حفظ الصّحه وزارت داخله» را مجبور کرد تا در سال ۱۳۰۰ش، نامه‌ای به نخست‌وزیر نوشته و از او درخواست نمایند تا اداره ژاندارمری را موظّف به همکاری با حفظ‌الصحه در راستای مبارزه با طاعون گاوی کند(۱۶).


اعلان

اداره انستیتو پاستور دولت علیه ایران

تصویر ۱. آگهی تأسیس شعبه دوم انستیتوپاستورایران در منطقه زرگنده، سال ۱۳۰۳ (شعبه اصلی انستیتوپاستور در این زمان در خیابان استخر)(۱۴).

براساس گزارش انستیتو پاستورایران، پدیده گاومیری از دو بیماری شاربن (سیاه زخم حیوانی) و طاعون گاوی سرچشمه می‌گرفت. در موقع همه‌گیری به‌طور متوسط ۸۰ درصد حیوانات تلف می‌شوند بنابراین خساراتی که از این حیث به دولت و افراد مملکت وارد می‌شد بسیار زیاد بود(۱۶).

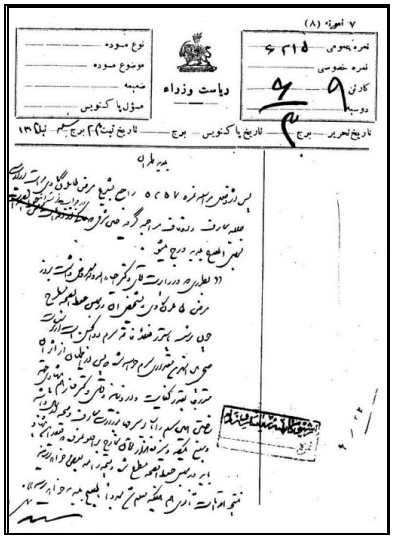
در چنین شرایطی، اداره کل فلاحت نیز به منظور مبارزه با طاعون گاوی و دیگر بیماری‌های واگیر دامی در کشور و درعین‌حال لزوم توجه به مقررات بین‌المللی و جلوگیری از اشاعهٔ این بیماری‌های خطرناک به کشورهای همسایه، فعالیت‌های سریعی را در جهت مطالعه و تشخیص این بیماری‌ها ضروری دانست(۱۷).

در اواخر سال۱۳۰۲، پدیده گاومیری در غرب و شمال غرب ایران شایع شد(۱۸). در این زمان، جوزف منار به اتفاق دامپزشکان ارتش برای تشخیص و کنترل این همه‌گیری به همدان سفر کرد. هیئت اعزامی به علت سابقه قبلی گزارش «سیاه زخم» در این منطقه و شک به گسترش مجدد همین بیماری، واکسن سیاه زخم تهیه شده از انستیتوپاستورپاریس را برای کنترل بیماری به کار برد که مؤثر واقع نشد و در بررسی‌های تکمیلی، انستیتوپاستورایران برای اولین بار شیوع طاعون گاوی را به طور قطعی و رسمی در ایران گزارش کرد(۱۲). در اوایل سال۱۳۰۳، اپیدمی‌های طاعون گاوی بار دیگر در اطراف تهران و نواحی ساحلی دریای خزر شایع شد و انستیتوپاستورایران و اداره فلاحت مسئول بررسی و کنترل این همه‌گیری‌ها شدند و تولید سرم ضدطاعون گاوی در انستیتوپاستورایران پایه گذاشته شد(۱۹). چون در آن زمان هنوز واکسن طاعون‌گاوی کشف نشده بود، تنها راه مبارزه با این بیماری روش «سروانفکسیون» بود و باید مقدار زیادی سرم حیوانی تهیه می‌شد(۲۰). با توجه به ناکافی بودن سرم طاعون گاوی تولیدی در انستیتوپاستورایران، در سال۱۳۰۳ از فرانسه و عراق، که در آن زمان تحت سیطره انگلستان بود، تقاضای خرید سرم شد ولی به دلیل سرعت سیر بیماری و احتمال فاسد شدن سرم، تصمیم گرفته شد سرم بیشتری در داخل کشور تولید شود (تصویر ۲)(۱۲، ۱۴).

در نبود هرگونه نظام دانشگاهی منظم و در پی عقیم ماندن کوشش‌های وضع دام‌پزشکی در ایران که از جمله در جریان طاعون‌گاوی سال ۱۲۹۸صورت گرفته بود، دولت ایران برای جلوگیری از نابودی کامل بنیان اقتصاد دامی کشور از انستیتوپاستورایران خواست به راه‌اندازی مرکزی برای تهیه سرم حیوانی با هدف مبارزه با طاعون گاوی اقدام کند(۱۵).

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-01]

[DOI: 10.22034/8.1.5]



تصویر ۲. نامه نخست وزیر، رضاخان، به شهرداری تهران درباره خرید سرم طاعون‌گاوی از کشور عراق با توجه به ناکافی بودن سرم مذکور در انستیتوپاستورایران، تاریخ سند: ۱۳۰۳/۶/۲۳؛ محتوای نامه: پس از وصول مراسله (نامه) شماره ۵۲۵۷ راجع به شیوع بیماری طاعون‌گاوی، وزارت معارف و اوقاف شرحی نوشته‌اند که برای اطلاع درج می‌شود: «به‌طوری‌که در گزارش دکتر احیاءالدوله آمده است بروز مرض گاوی و تشخیص آن در مجلس حفظ الصحه مطرح و چون مؤسسه پاستور فعلاً فاقد سرم و واکسن می‌باشد مقرر شد از مؤسسات صحی بین‌النهرین مقداری سرم خواسته شود. پس از اطمینان از اثر آن تدریجاً به قدر کفایت وارد نماید و دکتر منار هم پیشنهادی جهت ساختن این نوع سرم را با سایر سرم‌ها به وزارت معارف و صحیه ارسال داشته و مبلغ ۱۱۳هزار تومان مخارج برآورد نموده که این پیشنهاد باید در مجلس حفظ الصحه مطرح و نتیجه اقدامات ثانویه مجددا به اطلاع بلدیه خواهد رسید»(۱۴).

طغیان‌های طاعون‌گاوی و وارد شدن خسارات سنگین در بسیاری از شهرها و دستور کمیته بهداشت مجمع دولت‌های متفق به دولت ایران، که در آن بر ضرورت مبارزه با بیماری‌های دامی تأکید شده بود، موجب شد از سوی وزارت معارف و صحیه، لایحه تأسیس «مؤسسه دفع آفات حیوانی و سرم‌سازی» به مجلس شورای ملی ارائه شود که در دی‌ماه ۱۳۰۳ به تصویب رسید و اجازه داده شد یک متخصص دامپزشکی فرانسوی، برای هدایت آن مؤسسه استخدام شود. بر این اساس، «دایره دفع آفات حیوانی» تحت نظارت انستیتوپاستورایران تشکیل شد وکفالت آن به دکتر عبدالله حامدی، که سال‌ها زیر نظر دکتر منار در حوزه میکروب شناسی در انستیتوپاستورایران فعالیت داشت، داده شد(۱۲). وظیفه مؤسسه دفع آفات حیوانی و سرم‌سازی پیشگیری از بیماری‌های دامی، تهیه واکسن و سرم، مطالعه بیماری‌های نباتی و شناختن حشرات مفید و مضر و به دست آوردن روش‌های علمی و عملی برای از بین بردن حشرات موذی از قبیل ملخ و سن، سعی در تکثیر دام‌های اهلی و نباتات مفید، و بسط و توسعه شعبات مؤسسه در تمام ایالات و توسعه عملیات در تمام کشور بود(۲۱). البته مطالعه بیماری‌های گیاهی هیچگاه در این مؤسسه دنبال نشد(۱۲).

در اواخر سال۱۳۰۳ با اختلافاتی که دکتر منار برای چارچوب اداره انستیتوپاستورایران با دولت پیدا کرد، از ایران رفت و دکترابوالقاسم بهرامی از اوایل سال۱۳۰۴، کفالت انستیتوپاستورایران و مؤسسه دفع آفات حیوانی و سرم سازی را به عهده گرفت(۱۲).

به دلیل نبودن محل مناسب برای نگهداری حیوانات بزرگ در محل استقرار انستیتوپاستورایران در تهران، دایره دفع آفات حیوانی در اواخر سال۱۳۰۳ در باغ شخصی دکترعبدالله حامدی، در خارج از دروازه باغشاه (خارج از شهر تهران آن موقع و اطراف میدان حر فعلی) مستقر شد و بخش میکروب‌شناسی دامی انستیتوپاستورایران همراه با بخش مبارزه با طاعون حیوانی به این قسمت انتقال یافت. دکتر حامدی بعد از راه اندازی طویله، اقدام به تهیه ۲۰ راس گاو کرد و با تلقیح آن‌ها با خون گاوهای آلوده به طاعون گاوی، سرم ضدطاعون را تولید نمود(۱۲).

در آن زمان پیش‌بینی شده بود که برای تأمین سرم مورد نیاز، احتیاج به حداقل ۳۰۰راس گاو است و از طرفی، تزریق خون گاوهای مبتلا و کار با میکروب‌های مختلف می توانست باعث آلودگی محیط شود، و از این رو در اردیبهشت ۱۳۰۴ به دستور مصطفی قلی‌بیات، رییس اداره فلاحت، تعدادی از اراضی کمال‌آباد کرج در مجاورت روستای حصارک، در حدود ۵۰ کیلومتری تهران بین کرج و کردان، در اختیار انستیتوپاستورایران قرار گرفت تا به عنوان محل کار و سکونت کارکنان و نیز ساخت طویله‌های حیوانات مورد استفاده قرارگیرد. در آذر۱۳۰۴ با خرید و تجهیز امکانات اولیه، مؤسسه دفع آفات حیوانی و سرم سازی به حصارک منتقل شد(۱۲، ۲۲).

مؤسسه دفع آفات حیوانی و سرم سازی با ۲۲نفر کارمند شروع به فعالیت کرد که از این تعداد ۱۴نفر کادر فنی و ۸ نفر به عنوان خدماتی و راننده بودند و با سرعت زیاد به تهیه سرم ضد طاعون گاوی و مایه‌کوبی علیه بیماری با روش سروانفکسیون ابتدا در اطراف تهران و بعد سایر نقاط کشور اقدام شد. از محققان انستیتو پاستورایران که در آن زمان کارهای فنّی سرم‌سازی طاعون گاوی را عملی ساختند می‌توان به دکترحسن میردامادی، دکترحسین مشعوف، دکترمهدی ذوالریاستین، دکترعلی ادیب، دکترعلی‌محمد ثمری، دکترحسین سهراب، دکترفتح‌الله معتمد، دکترمرتضی کاوه، ابوالحسن ابوذر، حسینعلی بهرامی و تعدادی از دانشجویان دانشکده طب و مدرسه عالی فلاحت که برای تشکیلات جدید دفع آفات حیوانی استخدام شده بودند، اشاره کرد(۱۲). ایشان فعالیت‌های دامنه‌داری را در تهران و

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-01]

[DOI: 10.22034/8.1.5]

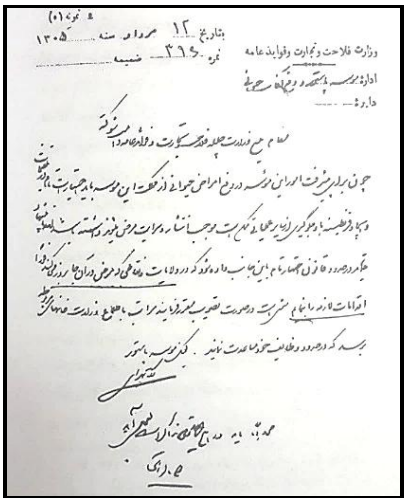
شعب این مؤسسه در آذربایجان، گیلان و مازندران آغاز کردند و شالوده یک تشکیلات دامپزشکی برای مطالعات و تهیه مواد بیولوژیکی را بنا گذاشتند(۲۱، ۲۳). انستیتوپاستورایران از ابتدای تأسیس تا سال ۱۳۰۵ زیر نظر وزارت معارف و صحیه اداره می‌شد؛ اما چون بودجه و امکاناتی که برای طاعون‌گاوی در وزارت فلاحت فراهم شده بود و از طرفی کارهای علمی مؤسسه دفع آفات حیوانی و سرم سازی توسط مؤسسه پاستور هدایت می‌شد، از اوایل۱۳۰۵ انستیتوپاستورایران و مؤسسه دفع آفات حیوانی هر دو با هم در ذیل وزارت فوائد عامه و تجارت قرار گرفتند و در دیماه همان سال بنا به تصویب هیئت دولت، انستیتوپاستورایران رسما به وزارت فلاحت منتقل شد(۱۲).

بنا به نیازبه برنامه‌های منسجم پیشگیری از سرایت بیماری به سایر نقاط ، در سال۱۳۰۵، دکترابوالقاسم بهرامی خواستار اختیار تام جهت کنترل بیماری‌های دامی شد(تصویر ۳).

از آن نظر که بودجه مصوب مؤسسه دفع آفات حیوانی و سرم‌سازی برای مبارزه با طاعون‌گاوی و سیاه زخم کافی نبود بنابر پیشنهاد وزارت فلاحت، هیئت وزیران در جلسه ۲۹مرداد ۱۳۰۴ دریافت بهای واکسن یا سرم را از متقاضیان مجاز شمرد (۲۱، ۲۳). این موضوع سپس در ۷دی ۱۳۰۴ به تصویب مجلس شورای ملی رسید(۱۲). در مهر ۱۳۰۴ بنابر دستور رییس الوزرا، وزارت جنگ موظّف به همکاری با وزارت فلاحت در راستای مبارزه با آفت حیوانی شد(۱۶).

در پاییز ۱۳۰۴ و بهار۱۳۰۵ با توجه به احتیاج به مقدار زیاد سرم طاعون گاوی، علاوه بر شعبه حصارک، در سایر شعب نیز شروع به تهیه سرم طاعون‌گاوی شد (۱۶).

در سال ۱۳۰۵، انستیتوپاستور پاریس، دکترژان کراندال را به عنوان رئیس جدید انستیتوپاستورایران معین کرد که تا سال۱۳۱۳ در این سمت ماند(۱۴، ۲۴).



تصویر ۳. نامه دکترابوالقاسم بهرامی، رییس انستیتوپاستورایران (۱۲)

دکترعبدالله حامدی تا سال۱۳۰۵ همچنان به عنوان معاون انستیتوپاستورایران و متصدی دفع آفات حیوانی باقی ماند. بعد از دکترحامدی، دکترمرتضی گلسرخی کفالت مؤسسه دفع آفات حیوانی و سرم‌سازی را از سال ۱۳۰۵ تا ۱۳۰۷ برعهده گرفت(۲۱). در شهریور ۱۳۰۵، به دستور وزرات فواید عامّه، کمیسیونی متشکّل از ملاکان، پزشکان و رییس انستیتوپاستورایران، به منظور تعیین قیمت سرم، در تبریز برگزار شد و مقرر گردید که تلقیح سرم اجباری شود (۱۲). در اواخر سال ۱۳۰۵، بودجه مؤسسه دفع آفات حیوانی و سرم‌سازی به ۱۰۰هزار تومان افزایش یافت و در ۲۳بهمن ۱۳۰۵، قانون اجازه پرداخت اضافه اعتبار مؤسسه دفع آفات حیوانی به تصویب مجلس رسید، که به این مؤسسه اجازه می‌داد در هر نقطه ای که بیم سرایت طاعون گاوی می‌رود، کلیه گاوها را سرم و واکسن زده و بابت هر گاو مبلغ ۳ریال از مالکان آن‌ها دریافت کند(۲۱).

با اقدامات انجام شده، اپیدمی طاعون‌گاوی در سال ۱۳۰۶ کنترل شد.

در اردیبهشت ۱۳۰۵ یک نفر آمریکایی به نام «هسگل» به عنوان مشاور امور کشاورزی استخدام شد و رییس اداره فلاحت شد و اداره دفع آفات حیوانی زیر نظر او قرار گرفت. در مرداد۱۳۰۵ رئیس کل مالیه ایران اعلام کرد هسگل باید بر تمام شعب فلاحت، تجارت و فوائد عامه در ایالات و ولایات ریاست داشته باشد. هسگل با رییس انستیتوپاستورایران اختلاف پیدا کرد و سرانجام در ۶ آبان ۱۳۰۵ کفالت مؤسسه دفع آفات حیوانی و سرم سازی به دکترمرتضی گلسرخی داده شد که در آن زمان تنها دامپزشک ایران بود(۱۲).

اختلاف هسگل با دکترابوالقاسم بهرامی باعث شد در اوایل سال ۱۳۰۶، مؤسسه دفع آفات حیوانی و سرم‌سازی که در حصارک گسترش یافته بود به طور کامل از انستیتوپاستورایران جدا و مستقل شد و انستیتو پاستورایران تحت ریاست دکتربهرامی تابع اداره کلّ صحیه باقی ماند و مؤسسه دفع آفات حیوانی به ریاست دکترمرتضی گلسرخی تابع وزارت فوائد عامه شد(۲۵).

در سال۱۳۰۷، سرلشکرحبیب‌الله خان شیبانی به وزارت فوائد عامه و فلاحت منصوب شد و مؤسسه دفع آفات حیوانی و سرم سازی را برای ۲سال و شعبات آن را برای همیشه تعطیل کرد، حیوانات آن را فروخت و وسایل مؤسسه را به دانشکده کشاورزی کرج تحویل داد؛ اگرچه علت این تعطیلی به وضوح مشخص نیست؛ اما پس از کنترل طاعون‌گاوی، و هجوم ملخ‌ها به کشور، توجه متولیان کشاورزی معطوف به تولید سم آرسنیت-دوسود و مبارزه با ملخ شد و نیازی برای ادامه استمرار فعالیت این مؤسسه تا آغاز سال ۱۳۰۹ احساس نشد(۱۲).

با مصوبه مجلس در ۱۶خرداد ۱۳۰۸، مقرر شد اداره فلاحت یک نفر دامپزشک متخصص را برای مؤسسه دفع آفات حیوانی و سرم‌سازی استخدام کند. در اسفند ۱۳۰۹ دکتر لوئی دلپی،

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-01]

[DOI: 10.22034/8.1.5]

دامپزشک فرانسوی متخصص میکروب‌شناسی، برای اداره این مؤسسه استخدام شد. به این ترتیب مؤسسه تهیه سرم و واکسن دامی و آزمایشگاه‌های بیماری‌های دامی دوباره در سال ۱۳۱۰ مشغول فعالیت شدند(۱۲، ۱۸، ۲۳).

شعب اولیه مؤسسه دفع آفات حیوانی و سرم‌سازی

در مرداد ۱۳۰۴، عبدالحسین تیمورتاش، وزیر وقت فلاحت، تجارت و فواید عامّه، در نامه‌ای به رئیس‌الوزرا، پیشنهاد تأسیس شعب مؤسسه دفع آفات حیوانی در هر یک از مراکز ولایات را مطرح کرد(۱۶).

از آنجا که همه‌گیری طاعون‌گاوی در زمانی بسیار کوتاه نزدیک به نیمی از استان‌های کشور را درگیر کرده بود، و درعین‌حال سرم‌های تولیدی در حصارک، پاسخگوی تمام نیاز کشور نبود، راه‌اندازی شعب مختلفی از این مؤسسه در اقصی نقاط کشور در دستور کار قرار گرفت تا در محل، اقدام به تولید سرم و واکسن و تزریق آن به دام‌ها کنند. بر این اساس در تیر۱۳۰۴، شعبه لاهیجان با درخواست اهالی تأسیس شد. در اوایل سال ۱۳۰۵ تعداد اعضای مؤسسه دفع آفات حیوانی و سرم‌سازی به ۳۰ نفر رسید. در این هنگام، مدرسه بیطاری (دامپزشکی) قشون تعطیل شد و معلمان و ۳۰نفر از شاگردان مدرسه به اداره دفع آفات حیوانی منتقل شدند که موجب تقویت نیروی انسانی آن شد(۱۲).

در سال ۱۳۰۴ طاعون‌گاوی به شدت در آذربایجان، گیلان و مازندران و گرگان گسترش یافت و تلفات زیادی به بار آورد و باعث ارسال شکایات زیادی به مرکز شد. از این رو، مؤسسه دفع آفات حیوانی تصمیم گرفت در این مناطق شعبه‌هایی تأسیس نماید. در زمستان۱۳۰۴ در رشت آزمایشگاهی برای تهیه سرم ضد طاعون تأسیس شد. درسال۱۳۰۴، طاعون گاوی در مازندران، بویژه تنکابن و املاک رضاشاه در کیاکلا، اطراف شهر بابل، شایع شد و شعبه ساری افتتاح شد. با راه‌اندازی شعبه مؤسسه در ساری، مرکز لاهیجان تعطیل شد. شعبه رشت نیز به دلیل مشکلات مدیریتی در اواخر سال۱۳۰۶ تعطیل شد. شعبه گرگان هم در سال ۱۳۰۴ تأسیس شد که به دلیل عملکرد نامناسب در سال ۱۳۰۵ تعطیل شد. شعبه ساری نیز در سال ۱۳۰۷ تعطیل شد. شعبه تبریز هم در اواخر سال ۱۳۰۴ تأسیس و در سال ۱۳۰۷ منحل شد(۱۲).

تغییر نام مؤسسه

مؤسسه دفع آفات حیوانی و سرم سازی، در سال‌های بعد از تأسیس با نام‌های مؤسسه تحقیقات دامپزشکی حصارک، بنگاه سرم‌سازی و مطالعات دامپزشکی حصارک، بنگاه مایه‌سازی و بررسی‌های دامپزشکی حصارک، و بنگاه سرم‌سازی/ مایه‌سازی حصارک نامیده می‌شد. در ۱۵مهر۱۳۲۵ نامه‌ای از سوی وزیر کشاورزی، خطاب به احمد قوام نخست وزیر، نوشته شد که در آن به متناسب نبودن نام بنگاه حصارک و لزوم بهره‌مندی از نام رازی (دانشمند ایرانی)، برای چنین مؤسسه‌ای اشاره شده بود و در ۱۷مهرهمان سال، نام بنگاه واکسن و سرمسازی رازی به تصویب رسید و سپس مؤسسه واکسن و سرمسازی رازی شد(۲۱).

استمرار فعالیت مؤسسات پاستور و رازی

در سال‌های بعد از جدایی مؤسسه رازی از انستیتوپاستورایران، همچنان همکاری این دو مؤسسه مهم تولیدی و واکسن‌سازی ادامه یافت و وظیفه اصلی انستیتوپاستورایران در حوزه تولید واکسن‌های انسانی (۱۳) و مؤسسه رازی، تولید واکسن‌های دامی شد، اگرچه قسمت مهمی از واکسن‌های انسانی مورد استفاده در کشور در مؤسسه رازی هم تولید گردید. در این مدت، در طی دهه‌ها، رؤسای این دو مؤسسه، عضو هیئت امنای مؤسسه متناظر بوده و به این شکل، ارتباط و همکاری مشترک آن‌ها، شکل رسمی بیشتری داشت (تصویر ۴).



تصویر ۴. اعضای شورای عالی انستیتوپاستورایران؛ جلسه ۴۲، آذر۱۳۴۷(۷)

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-01]

[DOI: 10.22034/8.1.5]

نتیجه‌گیری

در این مقاله، تاریخچه تأسیس انستیتوپاستورایران، شکل‌گیری مؤسسه دفع آفات حیوانی و سرم‌سازی، جدایی این مؤسسه از انستیتوپاستورایران و تشکیل مؤسسه واکسن و سرم‌سازی بررسی شد. در نبود یک نظام دانشگاهی منظم، تأسیس مرکزی برای تهیه سرم حیوانی به منظور مبارزه با طاعون‌گاوی در ایران ضروری بود که این کار در ابتدا توسط انستیتوپاستورایران انجام شد و در سال‌های بعد «دایره دفع آفات حیوانی»، پایه گذار مؤسسه واکسن و سرم‌سازی رازی شد.

همکاری بین دو مؤسسه انستیتوپاستورایران و مؤسسه رازی در زمینه تولید واکسن‌های انسانی و دامی، در حدود یکصد سال همکاری مشترک، کشور را در زمینه بسیاری از واکسن ها و محصولات بیولوژیک مورد نیاز کشور و منطقه در این مدت بی نیاز کرده و باعث ارتقاء سطح سلامت جامعه شده است.

منابع

1. Grais RF, Sall AA, Cole ST. Science knows no country: fulfilling Louis Pasteur's legacy. The Lancet 2022; 400(10369): 2163-4.
2. Enayatrad M, Mostafavi E. Pasteur Institute of Iran: History and Services. Journal of Research on History of Medicine 2017; 6(4): 219-236.
3. Salari H. Amir Aʿlam's Role in the Improvement of Health and Medical Education in Iran. Journal for the History of Science 2014; 12(2): 241-71.
4. Floor W. Studies in the history of medicine in iran. Bushehr: Bushehr University of Maedical Sciences; 2018.
5. Floor W. Public Health in Qajar Iran: Mage Publishers; 2004.
6. Gilmour J. Report on an Investigation into the Sanitary Conditions in Persia: Undertaken on Behalf of the Health Committee of the League of Nations at the Request of the Persian Government; 1925.
7. Ghodssi M. The History of the Fifty Years of the Services of the Pasteur Institute of Iran. 1 ed. Tehran: Pasteur Institute of Iran; 1971.
8. Mesnard J. Report on the performance of Pasteur Institute of Iran in the first 19 months of its establishment. Tehran, Iran; 1923.
9. Mainbourg J. Marcel Baltazard: Adventure of Plague. Tehran: Andishmand; 2015.
10. Mostafavi E, Taheri M. The introduction of Benefactors of Pasteur Institute of Iran and the Role of the Waqf Tradition in the Establishment and Promotion of this Institute. Iranian Journal of Medical Ethics and History of Medicine 2019; 12: 287-96.
11. Ghodssi M. Memories of school days and years of service at the Pasteur Institute of Iran: Gap nashr, Tehran; 2016.
12. Tadjbakhsh H. History of human and veterinary medicine in Iran: Uivresity of Tehran; 2018.
13. Maslehat S, Doroud D, Mostafavi E. Pasteur Institute of Iran; a Leading Institute in the Production and Development of Vaccines in Iran. Vaccine Research 2019; 6(1): 33-42.
14. Mostafavi E, Hadizadeh Tasbiti AR. Pasteur Institute of Iran in the passage of history: Gap Press, Tehran, Iran 2022.
15. Norouzinia M, Ghassemlou F. A Look at the History and Activities of the Razi Vaccine Research and Serum Institute. Iranian Journal of Culture and Health Promotion 2023; 7(2): 362-8.
16. Pourghanbar M. Cattle deaths in Iran during the first years after the First World War. Baharestan E-Zine. 2012:3.
17. Rafyi A, Kaweh M, Ramyar H. The eradication of rinderpest in Iran by formolized vaccine. Use of attenuated virus and attempt at attenuation of a local strain of virus. Bulletin de l'Office International des Epizooties. 1960;53.
18. Chegeni AH, Mostafavi E. Louis-Pierre Delpy: A French Scholar and Former Director of the Razi Institute of Iran (1931-1951). Archives of Iranian Medicine (AIM) 2019; 22(11): 675-679.
19. Endrejat E. Rinderpest in Western Iran. Tierarztliche Rundschau 1940; 46: 111-3.
20. Njeumi F, Taylor W, Diallo A, Miyagishima K, Pastoret P-P, Vallat B, et al. The long journey: a brief review of the eradication of rinderpest. Revue scientifique et technique (International Office of Epizootics) 2012; 31(3): 729-46.
21. Hajizadeh A, Nofeli M, Tadayon K. An overview of the history of Razi Institute from the beginning until now. Promotional journal of vaccines and disease prevention in veterinary medicine 2021; 1(1): 4-13.
22. Floor W. A fiscal history of Iran in the Safavid and Qajar Periods, 1500-1925. (No Title). 1998.
23. Tadayon K, Mostafavi E, Hajizadeh A, Ghaderi R, Parham P. A very French connection, a brief discourse in commemoration of life and services of the late Louis Pierre Joseph Delpy on his 120th birthday anniversary. Veterinary Research Forum; 2019: Faculty of Veterinary Medicine, Urmia University, Urmia, Iran; 2019. p. 27.١
24. Enayatrad M, Mostafavi E. Pasteur Institute of Iran: History and Services. Res Hist Med 2017; 6(4): 209-26.
25. Mohammadi A, Shafyi A. A look at the country's biotechnology institutes (Razi Institute). Iranian Journal of Biology 2018; 2(3,4): 49-58.

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-01]

[DOI: 10.22034/8.1.5]

Opinion

An Overview of The History of Establishment and Separation of Razi Vaccine and Serum Research Institute from Pasteur Institute of Iran

Ehsan Mostafavi[*1]

1. ⁎**Corresponding Author:** Professor of Epidemiology, Research Centre for Emerging and Re-emerging Infectious Diseases, Pasteur -Institute of Iran, Tehran, Iran, mostafaviehsan@gmail.com

Abstract

This paper presents a historical review of the founding of the Pasteur Institute of Iran, the development of the institution for animal pest control and serum production, and the subsequent establishment of the Razi Vaccine and Serum Research Institute after its separation from the Pasteur Institute of Iran.

Keywords: History of medicine, Veterinary Medicine, Vaccines

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-01]

[DOI: 10.22034/8.1.5]